

» — Najstaršie samostatné vyobrazenie Dolnej brány v Kremnici. Vzniklo niekedy v rokoch 1835 – 1836, kedy podnikol po Uhorsku a Sedmohradsku pozmäruču cestu anglický lekár a cestovateľ J. Paget. So sebou mal aj kresliča G. E. Heringa (1805 – 1879, študoval na výtvarnej akadémii v Mníchove, potom v Ríme a Benátkach), ktorý je autorom kolorovanej kresby kremnickej Dolnej brány. Po návrate do Anglicka vznikla o ceste kniha a obrazový album. V nich síce kremnická brána vyobrazená nie je, jej kresba však veľmi pravdepodobne vznikla počas uvedenej expedície. Podľa Heringovej kresby potom urobili v Anglicku litografu J. B. Pyne, ktorá mala asi charakter samostatného výtvarného diela. Do samotnej Kremnice sa dostal litografický list pravdepodobne až sto rokov po jeho vzniku. Otráskak je dnes uložený v kremnickom múzeu, jeho rozmery sú 275x380 mm. Kipový bol na 2 britské libry od A. Bertha z East Molesey v Anglicku 19. apríla 1926. Na litografi je vyobrazených viacero ger Kremničanov pozoruhodných vecí. Napr. pred Dolnou bránou postavené predbránze, ktoré vzniklo ešte počas návštevy cisára Františka Lotrinského v Kremnici v roku 1751 alebo časť veží kremnického monumentálneho farského kostola, ktorý stál na kremnickom námestí. Z etnografického hľadiska je zaujímavé aj oblečenie jednotlivých ľudí, pravdepodobne z blízkeho okolia Kremnice (Paget a Hering sa počas svojej výskumnej cesty zameriavalí na vidiecke obyvateľstvo).

kremnický rumaj

historicko-spoločenský občasník

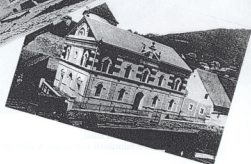
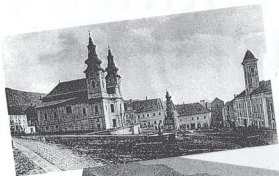
ročník I. číslo 1
december 2001
z d a r m a

rumaj

malý nezbedný krikľuň a šibal,
ktorý túži vedieť o minulosti viac a viac a dáva to aj poriadne najavo

Dnes už nejestvujúce historické objekty mesta Kremnice
 - monumentálny farský kostol Blahoslavennej Panny Márie, ktorý stál na námestí
 - tzv. Pizetárov dom, ktorý stával v juhovýchodnom rohu námestia
 - židovská synagoga, ktorá stála za hradbami na južnej strane mesta

Úvod do mineralógie a baníctva mesta Kremnice

Minerály

116 - Mineralogische Sammlungen des k. k. Museums

Slovo k láskavému čitateľovi!

lat.: Praefatio ad lectorem benevolenti, nem.: Vorrede an den geneigten Leser, maď.: Előszó a kedves olvasó részére!

Kremnický rumaj to je názov nového historicko-spoločenského časopisu, ktorý si kladie za cieľ spríjemniť atraktívnu minulosť mesta Kremnica a jeho okolia. Kremnica disponuje veľkým množstvom architektonických a umelckých pamiatok, bohatá je aj na významné historické udalosti. To je obrovský kapitál, ktorý by mesto a jeho obyvatelia mali v budúcnosti rozhodne využiť. Dôležité je, že uvedené súvislosti majú okrem kultúrneho aj svoj finančný a sociálny rozmer. Na stránkach *kremnického rumaja* sa bude možné zoznámiť s tým, aké historické pamiatky sa nachádzajú v Kremnici a v čom spočíva ich dôležitosť. Snahou tvorcov bude takisto priniesť čitateľom, čo najširšiu a najpestrejšiu paletu významných i každodenných historických udalostí, ktoré sa viažu na slobodné kráľovské a hlavné banské mesto Kremnicu.

Vydavateľom nového periodika je **Občianske združenie Spojne občianske sily - SOS - Kremnica** (IČO 37823071), ktoré vzniklo na začiatku roku 2001. Zámerom jeho členov je postupné mapovanie, odborné spracovávanie a konzervovanie historických pamiatok mesta Kremnica a okolia. Z tohto dôvodu buduje združenie *historický depozit*. Organizovať sa bude aj výučba tradičných historických remeselných a rekonštrukčných techník, ktoré sú predpokladom zachovania prirodzeného a zdravého rázu kremnického regiónu. K dôležitým činnostiam patrí aj získavanie a sumarizácia poznatkov o kremnických dejinách. Výsledkom tohto zamerania je aj predkladaný časopis, ktorý vychádza predbežne v náklade 130 kusov. Pri príležitosti publikovania jeho prvého čísla sa chce združenie SOS - Kremnica obrátiť na kremnickú verejnosť a *prošba o výstup*. Ak máte záujem podeliť sa s Vašimi historickými poznatkami alebo chcete prispieť ku budovaniu zmieneného historického depozitu, ste na adrese združenia (kontakt je na tretej strane obálky) čo najrýchlejšie vítaní! Akákoľvek aj najdrobnejšia historická informácia alebo predmet je pre nás cenný, vítané sú samozrejme aj pripomienky ku samotnému časopisu. Združenie SOS - Kremnica je dobrovoľná nezisková organizácia, takže pomôcť jej každá, čo i drobná finančná pomoc (blíže informácie sú na tretej strane obálky). Za Vašu námahu Vám **ďakujeme a požívame Vás na všetky akcie združenia SOS - Kremnica!**

Pri štúdiu a tvorbe časopisu vychádzali jeho tvorcovia najmä z materiálov a prameňov nachádzajúcich sa v Kremnici (kremnické múzeum, archív, pamiatkový ústav, obyvatelia mesta - pamätníci atď.). Keďže sa opäť bliži viacnásobný čas, boli v časopise použité ako ilustračný materiál aj viaceré milé secesné viacnásobné a novorocné pohľadnice. *Do nového roku 2002 si uvoľníme poprávne najmä sľadené a pohody!* Dúfame, že aj *Kremnický rumaj* sa Vám v budúcnosti stane príjemným spoločníkom, jeho ďalší osud však nezávisí len od materiálnych prostriedkov, ale aj od záujmu Vás kremnickanov.

Daniel Kianička, predseda združenia

krátkymi dejinami zlatia v našom meste.

Už v hlbokéj minulosti upútal ľudí žltoskvetúci sa kov, ktorý bol dobe spracovateľný, výnimočne stály a krásny. Tento kov dostal meno *zlato*, latinsky aurum. Výrobky zo zlata rozširovali raduť. *Krásne, ale aj smutné a žiaľ.* Viedli sa kôli nemu vojny, ľudia z neho bohatli, ale aj chabívali. Jedni ho celý život hľadali, iní schovávali.

Zlato však nebolo jednoduché nájsť, a preto sa ho ľudia postupne naučili získavať rôznymi spôsobmi. V dávnych dobách, keď ešte ľudia nevedeli zlato ťažiť, získavali ho

z rých miniek a korytnok z náplavov čiasu sa tieto zásoby vyčerpali potom pod povrch zeme. Našli i a začali ťažiť zlato banským ch nachádzalo v rôznej podobe, osnovej rudy. Preto baníci museli zložiť rudy vyťažiť, ale aj ako sa. Podľa zmienych písomných Kremnica a okolia začala na konci 14. storočia a bol spojený kámenom z rýžla banskov to priniesli rôzne mestá ťažby osní rudy dobývali od povrchu pomocou železná a kladiva. Je možné vidieť pricu vtejadých ľudí tel v okolí Kremnice.

zlato sa jej spracovávanie. Preto och budované hĺbne a stup, la na prácu a privádzaním vody sa jelovina odplavila a zlato dilo na dne. Jemný zrnka zlata sa neslór sa používal aj mešterom, tráz sa ďalej spracovával sa v kožených vakoch s otvorm, ranie v pražinej peci, kde sa za ut a vo vode sa zrazilo na kovový ták; kovová zmes zlato-strebrno, spracovaná do finálneho výrobku metódy ťažby zlata sa neustále

bieha pomocou mechanizovaných j úprava zlatonosnej rudy. Tá - metódu kyanizácie. O zlato by sa dalo písať ešte veľa, ale to

Ivan Andráši

Dnes už nejestvujúce historické objekty mesta Kremnice
- monumentálny farský kostol Blahoslavennej Panny Márie, ktorý stál na námestí
- tzv. Pizetárov dom, ktorý stával v juhovýchodnom rohu námestia
- židovská synagoga, ktorá stála za hradbami na južnej strane mesta

O b s a h

- Úvod do mineralógie a dejín baníctva mesta Kremnice (J. Andráš)
- Obyvatelia v dejinách Kremnice alebo Bola Kremnica vždy malá? (J. Rytník)
- Knieža Arthur Odescalschi a Kremnica (O. Štréffek)
- Akcia lorda Rothermerea a Kremnica (J. Rytník)
- Vlastnými slovami (rozhovory s Kremničanmi o dejinách mesta a okolia)
- Z dejín bicyklovania v Kremnici (D. Kiančík)
- Náveste cisára Františka Lotrinského v Kremnici v roku 1751 (D. Kiančík)
- Nové poznatky o kremnickom špitálskom kostole (B. Glocková - L. Kürthy)
- Nález zvyškov stredovekých technologických zariadení vo východnom kridle kremnického mincovne (L. Kürthy a kol.)
- Kamienky z moskvy (rubrika historických zaujímavostí)
- Vianočné zvyky v Kremnici a okolí (D. Kiančík)

Autorský a realizačný kolektív:

Ivan Andráš (Pamiatkový ústav Kremnica), Ing. arch. Marián Curilla (PÚ), Ing. arch. Karol Durian (PÚ), Mgr. Barbara Glocková (PÚ), Mgr. Magdaléna Kamhalová (NBS - Múzeum mesta a medaili v Kremnici), Mgr. Daniel Kiančík (NBS - MMM), Bc. Janka Kolláriková (NBS - MMM), Mgr. Ľuboslav Kürthy (PÚ), Mgr. Rastislav Popelka (NBS - MMM), Ing. Mgr. Josef Rytník (NBS - MMM), Bc. Otto Štréffek (žurnalisti)

ISBN 80-7090-000-0

Úvod do mineralógie a baníctva mesta Kremnice

Minerály

Už v dávnej minulosti ponúkali ťerochy baní mnohým generáciám baníkov vo svetle kahancov nezabudnuteľné pohľady na trblietajúce sa kryštály rozmanitých minerálov vystupujúcich z dutín ručných žíl. Upútili ich natoľko, že si ich nosili domov, kde si zakladali prvú zbierku minerálov. Postupne ich začali skínať a študovať. Úlohy miestnych baní ponúkali viacero druhov minerálov. Zaujím o kremnické minerály prejavovali v minulosti (tak ako i dnes) mnohí mineralógovia a geológovia. Preto často navštevovali Kremnicu, kde mohli tieto minerály skínať alebo si ich nechali pravidelne zaslať domov. Niektoré baniské spoločnosti mali dokonca príkaz od viedeného dvora, aby vybrané minerály zbierali pre štúdiu na banických akademiách, škôlach alebo ako vzorky pre múzea. V minulosti pôsobili v Kremnici viacero významných mineralógov. Spomeniem iba niektorých ako boli K. A. Zipser, J. Jónas, M. Tóth, J. S. Krenner a kremnický rodák Gustáv Moesz. Z mladších stoja za zmienku Miroslav Bohner a Ľubo Marči. Peknú zbierku minerálov, ktorá bola známa aj v zahraničí, mal aj baník Arpád Tielech. Najznámejší mineralóg z Kremnice je zlato, ktoré sa nachádzalo v kremnických žilách v mikroskopických alebo makroskopických forme. Jeho farba je žltá až červená.

Viditeľné zlato v ňom tvorilo plietky, machovité útvary, krúčky, dočasy alebo husté impregnácie. Najčastejšie sa vyskytovalo v žilách II. žilného systému, čiže pod mestom. Z bohatých žíl spomeniem napríklad Žilu Zláta, Laura, Helena, Juraj a iné. Ďalší mineralóg, ktorý preslávil Kremnicu po celom svete, je antimonit. Je to kársky mineralóg opisovaný už v minulosti, ktorý vytvára drázy škrabákových a ihličkových kryštálov v kremeňi alebo v hornine na žilách I. a II. žilného systému. Tenké ihlice dĺžky niekoľko centimetrov (niekedy až 20) sa nachádzajú v hĺbki Vácu v Štenci alebo v šachte Ludovika. Hrubo kryštálové sa nachádzajú na šachte Ferdinand. Antimonit sa vyskytoval aj s inými minerálmi, napríklad s kryštalikmi barytu alebo obvestití chalcocidom, čo považujú zberatelia za vzácnosť.

Z ďalších bežných minerálov spomením iba niektoré. Kremeň, ktorý bol zvláštny tým, že jeho kryštály sú kopijovito ukončené. Aragonit vytváral na stenách starých banískych diel kvaple, kory alebo vzácky, tzv. železný kvet. Napokon ešte stojí za zmienku pyrit, ktorý sa vyskytoval s markazitom na kalcite alebo kremeňi. Minerály spolu s kremeňom sa znežme po celom svete a s ňou odobrou múži doma aj v zahraničí. Taktiež sú uznávané medzi zberateľmi. S ďalšími zaujímavými minerálmi z Kremnice Vás poďobnejšie zoznamím v ďalších článkoch časopisu.

Kremnické zlato

Zlato je ako prameň, ktorý nedávne ústerny i stý a predsa nikdy nezahynie nikdy.

H. W. Longfellow

Mesto Kremnicu preslávil zlato, preto dostala prívlastok zlaté Kremnice. V tomto článku sa Vás pokúsime previesť krátkymi dejinami zlata v našom meste.

Už v hlboké minulosti upútal ľud žltostleskmi sa kov, ktorý bol dobre spracovateľný, výnimočne stály a krásny. Tentu kov dostal meno zlato, latinsky aurum. Výrobky zo zlata rozširovali raduť, šťastie, ale aj smútok a žiaľ. Viedli sa kôli nemu vojny, ľudia z neho bohali, ale aj chabovali. Jedni ho celý život hľadali, iní schovávali.

Zlato však nebolo jednoduché nájsť, a preto sa ho ľudia postupne naučili získavať rôznymi spôsobmi. V dávnych dobách, keď ešte ľudia nevedeli zlato ťažiť, získavali ho rybovaním pomocou drevených misiek a koryt z náplavou petokov a riek. Postupom času sa tieto zlatoty vyčerpali a ľudia sa vybrali za zlatom pod povrch zeme. Nalali východze zlatonosných žíl a začali ťažiť zlato baniským spôsobom. Zlato sa v žilách nachádzalo v rôznej podobe, väčšinou bolo súčasťou zlatonosnej rudy. Preto banisci museli nájsť spôsob nielen ako zlatonosnú rudu vyťažiť, ale aj ako ju spracovať na čisté zlato. Podľa známych písomných prameňov sa ťažba zlata v Kremnici a okolí začala na konci 13. storočia. Jej rozvoj nastal až v 14. storočí a bol spojený s príchodom nemeckých kolónizátorov, zvlášť baníkov a baníckych odborníkov. Títo priniesli rôzne metódy ťažby a spracovania zlata. Zlatonosná ruda dobývali od povrchu zeme po žile smerom dole pomocou železnica a kladiva. Je zaujímavé, že ešte dnes je možné vidieť prach vŕtadlových ťiel na ponostatých baníckych diel v okolí Kremnice.

Keď sa ruda vyťažila, začalo sa jej spracovávanie. Preto boli zvlášť pri potokoch budované háure a stupy. V háurach sa ruda rozdrvila na prach a prívádzaním vody jarkami do koryt splavov sa jarková odvalila a zlato s ťažkými minerálmi sa usadilo na dno. Ľemné zrnká zlata a ťažkých minerálov sa odfarbovali a podávali aj mrešteru. zachytávali na ovčie kôži a neskoľ aj mrešteru. Tento usadený koncentrát sa ďalej spracovával amalgamizáciou, t.j. miešaním s kúlených vakoch a ortuťou. Potom nasledovalo zhrubovanie v padajúcej rúre, kde sa za pomoci obla odparovala ortuť a vo vode sa zrazil na korvú ortuť. Po tomto procese vzniká kovová mas zlatostriebrá. Táto mas bola napokon spracovaná do finálneho výrobku v mincovni. Samozrejme metódy ťažby zlata sa neustále zdokonaľovali.

Dnes už ťažba zlata prebieha pomocou mechanizačných strojov. Zdokonalila sa aj úprava zlatonosnej rudy. Tá prebieha pomocou čistenia - metódou kyanizácie. O zlato a jeho spracovaní a využití by sa dalo písať ešte veľa, ale to snáď nadočúde.

Ivan Andráš

Obyvatelia v dejinách Kremnice alebo Bola Kremnica vždy malá?

Na cenú vzostupu sa Kremnica vydala už oendbeho po svojom vzniku v 14. storočí. V roku 1528 dostala mestské privilégium od uhorského kráľa Karola Róberta. Zlaté, ktoré sa rachuadalo v jej okolí, lákalo banských podnikateľov. Prichádzali z cel existujúcich banských oblastí, najmä z Poľska, ale aj z cudzích krajín. Stavenica IIm, najmä banskí odborníci, prichádzali z Talianska, Kótorj, ale aj z Šiezka, Dolného Rakúska a Nemicka a dalaých krajín Európy. Počet obyvatelov mesta sa tak postupne zvyšoval. V polovici 14. storočia sa odhaduje, že v Kremnici žilo asi až z 3,5 tisíc ľudí. Kremnica postupne v 14. a 15. storočí dostala ďalšie výbory, čo osvedčovalo o sieti, ktorá sa rozširovala v celom regióne. Kremnica sa stala významným stopaj. Za Karola Róberta sa stala Kremnica centrom mincovnej konopy. To znamenalo nielen zvýšenie významu mesta (sidami komor boli napr. aj Budin, Ostrihom), ale aj prílev úradníkov, teda aj obyvatel'ov. Osídlenie Kremnice v 14. storočí sa tak rozšírilo, že sa stala materskou osadou Nové Bane, Zvolenskej Kremnice a ďalších miest, na pripojenie ktorých sa Kremnica vyvíjala. Vytvorilo dve banské osady: Hriery a Kráľova dolina, teda dopy dediny.

[illegible]

Od konca 18. a celé 19. storočie sa počet obyvateľov Keemnice v porovnaní s inými banskými mestami podstatne nezvyšuje. Pre lepšiu ilustráciu uvedieme malú tabuľku od Š. Janšáka, v ktorej porovnáva obyvateľstvo troch banských miest.

rok	1720	1805	1847	1890	1910
BB	2646	9969	5630	7858	10776
KR	5244	9580	5052	4239	4515
RS	6936	17036	18120	15280	15185

Hospodárstvo bolo v rokoch 18. storočia známená pre Kremnicu finančnej a hospodárskej úspešnosti. Previazanosť s európskou ekonomikou a hospodárskymi mocami mesta a potom jeho obyvateľov sa možno vidieť na nasledujúcich zázisoch: na začiatku 19. storočia bolo v Kremnici 4391 obyvateľov, v polovici 4565, v roku 1869 už ich bolo 4895. Do roku 1880 ich počet menšiel na 3963 vďaka na výstavbu železnice. Ale po roku 1880, keď išlo mesto raptne rást, Kremnica stagnuje, ako sme si už ukázali v horevedenej tabuľke. Mesto ochorelo obyvateľov strata svojho privilegia, ktorí si už nevie udržať hospodárskou silou ako v minulosti. Preto štát odíma mestu stále viac srovnávacích a súdnych právomocí.

Jeden ťahá pošte obyvateľov v tomto období márne od B. Gayera, zväčšie v Kremnici ako *Právo báči*, ktorý svojom rukopise o Demografii Kremnice uvádza 4534 ľudí. Oficiálnejšie číslo poskytuje Zoznam miest a obcí na Slovensku z roku 1919, ktorý uvádza 4651 obyvateľov Kremnice. Obidve čísla sú síce mierne vyššie, ale vysvetľujú sa to tým, že sa tam započítali aj obyvateľia Veľetmika, ktorý bol nesúkve v roku 1924 úradne priradený ku Kremnici. V rokoch 1918-38 zaznamenáva Kremnica nové obdobie rasta. Mesto sa ďalej elektrifikuje, stavia novú obýtnu štvrť

pod Itembizom, zještěje sa kanalizácia, stavajú sa kasárne, športoviská a turistické náučálne. Tento rozvoj sa prejavil aj v náraste obyvateľov. Prvé oficiálne sčítanie ľudu v ČSR roku 1921 našlo v Kremnici už 4805 obyvateľov. V kremnickom archíve sme objavili aj popisy obyvateľov mesta z roku 1926-27, kde sa uvádza 4958 občanov. Posledné sčítanie v medzivojnovom Československu z roku 1930 uvádza v nadom meste 5389 obyvateľov, čo sa približne rovnalo počtu z roku 1787, čiže až po dlhých 143 rokoch sa počet ľudu žijúcich v meste vrátil do stavu z konca 18. storočia.

O viac ako dvadsať rokov neskôr v roku 1991 bolo Kremnickým 6299, čiže vzrast hospodárstva bol minimálny. Príčinou boli zase najmä hospodárske. Súviselo to najmä so zatvorením posledných bani na zlato v roku 1970 a po roku 1989 so zvyšujúcou sa nezamestnanosťou v meste, keď veľa hlavne mladých ľudí hľadalo prácu v iných oblastiach a často sa do Kremnice už nevrátilo.

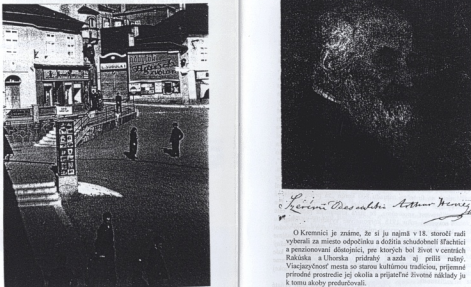
Kremnica po úpadku v 16. storočí už nikdy nedosiahla taký význam, aký jej patril v stredoveku. Dnes patrí medzi menšie slovenské mestá (podľa posledných výsledkov sčítania obyvateľstva, ktoré ešte nie sú konečné, tu bolo zistených k 26.5.2001 iba 5697 obyvateľov), ale má bohatú históriu a množstvo kultúrnych pamiatok a prírodných krás. Tieto prednosti by mali nahradíť silu stredovekého zlata a posunúť naše mesto smerom k významným centrom cestovného ruchu, ktorý by mal priniesť mestu opäť zaľúbených.

Josef Ryník

Knížka Arthur Odescalchi a Kremnica

[illegible]

Arthur Odeskalchi sa narodil 21. júla 1836 v Soľčanoch pri Topoľnoch otvori kniežatu Augustinovi a matke grófkyni Anne rodenej Zichy. Štúdijné sa začal frekvovať na presľavskom gymnázii, potom sa rozhodol pre štúdium histórie na univerzitách v Lipsku a vo Viedni. Zvolenie orientácia sa ukázala šťastnou, aj keď sa tejto vednej disciplíny nikdy nenechal ako profesionálnemu povolaniu. Postupne sa totiž vypracoval na ozajstného znalca ubořských zvlášť herebovských delín. Keď chcelol monografii

o Tekove (Emiliek Barvár megye hajdánban, Budapest 1892) a o horoninorinok mezo Majnájén (A. Majnájén 1892) a a Felvidék, Budapest 1913, za spoluzostar (E. Kozsa). Menšie štúdie publikované v odborných periodikách Szajász (M. Turi) a Történelmi Társ. jeho evolvované? potvrdenie niečoho členstvo vo viacerých významných vedeckých spoločnostiach, ale napríklad aj Jozef Škultéty spomínajúci, ako sú „Szereim“ (pod týmto toponymom pseudonymom knieža publikoval) diverzne prezradil, že predstava strojov drakodánskeho školského maďarskeho zákona grófa Agoppyho – zemanu Opornici a Opornici – vôbec neodvážila maďarskú a korešpondovú v predpisovanej slúžbe. Mimochodom, z historiko-mitajného štúdia máme na Arthura Odescalského ešte iné spomienky zamerané na školníka Andrija Kmeňa. Keď vzniklo turčiansko-svíto-martinské múzeum, v maďarsko-maďarom prostredí jeho odporcov sa začali šíriť fámy, že Slováci dosť nedovolia vnípať dielom Maďarov? (7). Tieto rieši stili kniežata za to, aby sa vykonala dohodnutá náhľadová viedla napríklad pretrhnutí. Výsledkom bola akurát davešová objasnená hra na nezdrýchly, pretože impozantná patriarichálna postava by jej majiteľ (knieža) sotva dokázal účinne zamaskovať nežádúcnosťou kontroly.

Spoločenská a profesná dráha Arthura Odescalského bola rovnako pevná, ako jeho súkromie. Po štúdiách žil nejaký čas vo Švajčiarsku spolu s rodinou L. Bathányiho, neskoršie uhorského ministerského predsedu. Odtiaľ sa presunul do Talianska, kde okrem iného študoval napríklad gaže a po archívach zbieral materiály k dejinám Uhorska. Po návrate domov v roku 1861 pobýval zväčša v armáde, aby sa následne venoval hospodárstvu na rodových majetkoch. Tu treba spomenúť, že na veľkostatkoch v Somedskej župe (tepelne odlišná Slovákia). Na vojenskú kariéru nadšiel naj po rakúsko-uhorskom vyhlásení v roku 1867, keď sa uchýlil v krajinnej domobrane a opustil ju v hodnosti kapitána. Výrazne sa tiež angažoval v politike. Ako spínený Strany nezavislosti (Függetlenség párti, ktorá sa sformovala na kongresu Osmatýždňajstinského v roku 48-49 párt, a viedol ju mrtný odporca radikálnej maďarizácie Lászlóv Mocsáry) bol dva razy poslancom Uhorského snemu. V rokoch 1881 – 1886 za volebný okres Topoľčany a v rokoch 1886 – 1887 za Vácu, aby v tomto roku zasadol do panskej, kenej nesmorne. Vyháňadosť Arthura Odescalského osobnosti môže byť ale nízkej prekvapenie, že Strana nezavislosti je politologicky radená k Fatickej, respivej ľavému strane.

Rodinný život kniežata sa odohrával v rámci troch manželstiev, z ktorých posledné dva sa skončili nariadením. Jeho prvou manželkou bola talianska baroková Eugénia Lovasová. Mal s ňou jedného syna Livia, zmáneho nového slovenského historika grófa spoluzostar (s J. Škultéty) akcie za návrat šľachtu skutočne či domnelého slovenského pôvodu do stromerového viedneho života. V tomto duchu vydal dvojzväzňu publikáciu Zánava žijú (Leng a zázlál) s mottoem Kriv je voda! (A zvan me tír). Synu Slovákom od národa odtrhnutým (Kallit. Uv. Spok. Turčiansky Sv. Martin 1925), nemala však byť ľahká ošarda. S druhou manželkou Valeriou Erdődy mal syna Loranta a s treťou József Zichy ešte dvoch synov a dve deti.

Ak by lord Arthura Odescalského v skutočnosti? Slovenský biografický slovník pre jeho heslo konštatuje, že „viaceré bohémny, romantický život zredovného rytiera“. V archívnej pozostalosti B. Gayera je zasa materiálu, obsahujúci zmienku – obviňuje sa na nemeravnom kroniku, podľa ktorého knieža „bol mužom pestrej minulosti, náboženstva a manželstva často merril, na snúbenie! posteli sa dávali vrátne do lona katolíckej cirkvi“. Ako si naňho spomínajú poslední kronikári panovníkov, ktorých výpovede sme zachytili v polovici 90-tych rokov?

Mária Teréškova, rodens Opoc: „Ako deti sme sa často hrali na Neustáto! a on odtiaľ chodieval často na prechádzky. Mohol chodiť za mňa v pomocou ľudského chlapca, mal veľmi slabý zrak akeho bol už dokonca slepý... neverím... mal veľmi slabú zrak akeho bol už dokonca slepý... neverím... Surok sa o neho hospodárila a ten chlapec – sírona, ktorého

vychovala. Volal sa Štefan Hattenstein a bol do mňa starší asi o dva roky. Knieža bol už veľmi starý a napriek mohutnej postave a nápadnej hrdle brade pôsobil veľmi neagilne. Tému chlapcov sa vždy opieral jednou rukou o plece, v druhej mal palicu, tak že ho ľudia poslúchali... Vášilnou mal širokú pelérinu a klobúk... Ten chlapec ma aj čítal, niekedy sme ho počuli... Nem dítom sa rád prehovárať, bol by pokojný, milý, dovedený... Háj, deti mal rád, vyžal ho ľudia! pestoval... Pamätám si ešte, že cez vojnu, keď už bola veľa škôl, ktorých z nás deti prišla s nápadom, aby sme si išli k nemu niekde vyvípať, že držal knieža... Privítal nás slovom: Dít moje, ja už ničoho nemám! Vidi sa mi, že posledné roky žil už dít slobodom, v samote ako pustovník... Po čom prišla bývať do jeho brvy zadržaná sestra pani Klotová... Ešte voláme! Ten jeho pláň, cez vojnu ho daroval jednej rodine – traja muži si z neho dali ústí mesteie klobúk, taký bol veľký...
Bedrich Gayer: „Párkrát, first Odescalschi, konveroval sme. Tak ma aj zobadl starý otko z toho zmieňu rina. Vášľu Fricot! Ideme obkľak fúrta... tak som ho staromú otcoi pomohol obkľak do truhly... To jeho vybrané slovo stálo na stoliku v sivejnej nedej... Bol to mohutný človek, impozantného zovňaku. Každý deň chodieval na prechádzku hore Neustáto!, odhliel, čo Ziani ústia o romatku cestov sa aj vracal. Vždy ho sprevádzal jeden chlapec, čo s nim žil. Opieral sa o plece, tak išli... Mal zvláštny zrak, kufný mesteie; keď som chodievala opúšťať park so šľachou, viedol ma jeho očiakom skórom Schuberť (šľo) do Eduarda Schuberť, skórnika mincovne, ktorého ústava inventarý protokol pozostalosti kniežata ako jeho najväčšieho veriteľa so zmanu 40 tisíc korún – po, autora prišli z mincovne takú veľkú úreku plnú maderých desiatichkorún. Tie potom sa na tých prechádzkach rozhovoroval medzi deti. Mal vďaka veľkej radosť, to bolo viedť. Už na to vždy čakali a neraz sa aj pokúšali. Jeden čas si držal mladú francúzska guvernanta, keď človek išiel v lete popod jeho ošod, počul ju, ako mu číta z najúchyľ rymetných románu... Čo o kom ešte povede?... Inú veci narovnávať, že bol fahirist, údajne nadrživo konštant. Vraj ho hľadalo prinátiel otko i zdieľu. Pamätám si ešte, že mal dom zbierať fajky (v pozostalosti sa nenašli žiadu – po, autora). A čítky, s tými číslami vari do pokročilých...“

Ešte počas života kniežata Pavla Krizku by Odescalschi jeho hŕstom v tujňom bohatom archíve. Spýjal ich spoločný záujem o regionálne dejiny a zasa aj akési priateľstvo. Akýmsi materiálom k sloboenia, obsahujúci kompletne listy protokolov Uhorského snemu, daroval Odescalschi v roku 1907 prívrk krenimého archívu spolu s osobnou knižnicou, bohatu najmä na historografiku spízu, ale obsahujúcu i dve inštrubty z 18-tych rokov 15. storočia. Starý knieža vyhlási na vlastnú náklady aj policami (doviedená šľaha ešte na svojom pôvodnom meste voječke 8. 38 spolu s pamiatku tabuľkou). Politika však nedala kniežatu celkom pokoj ani v kmerfom veku. Pri rozpade jeho milovaného Uhorska sa rozhodol ešte do slnie vyjsť, aby sa do celoslovenskej akcie „Milión podpisov za integritu Uhorska“, ako jeden z troch autorov manifestného textu. Prostejratný pokus však skončil neúspechom, na čom by nebol ešte nič zvláštne, keď si Odescalschi nebol uplatňoval nárok na francúzsku náhradu 800 korún za na sa polovú výpláť už od novej slovenskej mestkej rady (7). Pre zjavnejšieho spomenej, že stará krenimická rada si ešte v novembri roku 1918 korporatívne vyjadrila za integritu Uhorska. Aj pri prvých krokoch krenimického pohybu viedla knieža aj spoluzostar život. Mal svoje obľudom prejmie ranného lovskej revy s chatou Schweidnirshaus (dnešný Hostinec s pôvodnou stavbou z 18. storočia), kde usporiadal pre svojich hostí časté posávky. Domnievame sa, že táto stavba sa významne podieľala na jeho vysoký zdanlivosti.

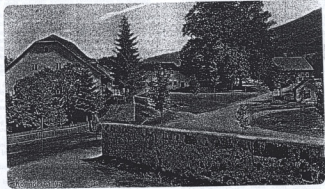
Vierateme si žiadat, aby mu so smrti bolo vyfaten sedce, ktoré má byť pchowáne zvlášť – v Škyvce v jeho zoznamoch.

zomrel detce, čo sa aj stalo. Knieža Arthura Odescalschi skonal 9. januára 1925 vo veku nedožitých 89 rokov. Pohreb mal 11. januára o 14 hodine v rímsko-katolíckom cimetrie a 12. januára o 10. hodine sa za neho slúžila zádušná sväta omša. Predmetné žiadosti sú – „Štípis smutného pláň“ a pozostalosti „inventarý“ podpísali verejný notár Vilam Rappenberg, druhý doklad aj „lasovce“ – obľudovca E. Kloboucký a O. Ratho, ten signoval aj syn Lorant zabíjajúci svojím menom aj oficiálne papi, takiev v nemčine. Hlavní pozostalost kniežata zachytení v inventári je pomerne skromní. Par kusov nízko ohodnoteného nábytku

a obrazov, strieborné stolové náčinie, lasovo, nejaké knihy, za mienka ešte svoj ária 22 kusov chladných zbraní, celú to malo vyčíslenú hodnotu 11 tisíc korún. Zasa dby Emil 75 tisíc...

Záverom spomenej, že hrob, v ktorom knieža Odescalschi spočíva, je dnes už miestom odpočinku niekoľko rohu. Predchde ho ani nedokážeme lokalizovať. Sme presvedčení, že v súvislosti s Krenimicou možno tento neviedneho človeka označiť za kultúrneho mečtu, aspoň o archíve to bezpečne plati. A pritom nema nikde ani šliť najkrenimickej tabuľku...

Otto Strellitz

Akcia lorda Rothermerea a Krenmicia

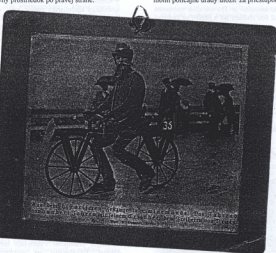
Deväť rokov po vzniku Československa, ešte v roku 1927, bola štátna moc v novomestní republike už v podstate konsolidovaná. Nový štát bol prijímaný medzi Slovákmi ako realita a veľkúmu k nemu mali pozitívny vzťah, i keď existovali aj výnimky. Ale na Slovensku v tomto období nežili iba Slováci, ale aj obziana iných národov. K najpočetnejším patrili Maďari (v číslach z roku 1921 ich bolo 639 080, čo bolo viac ako 21 %). Nemci (táto zru 1921 ich viedlo 140 022, čo bolo skoro 5 % obyvateľov Slovenska). Mali aj táto národnosti pozitívny vzťah k ČSR? Ako sa stavali k novému štátu obyvanci Maďarska a nemeckej národnosti, si ukážeme na príklade Krenmice, ktorá za prvý republiku mala mienkondroštrach charakter. V samostatnom meste bolo v roku 1921 skoro 19 % Nemcov a okolo 8 % Maďarov a v okresb bol pomer ešte zaujímavejší - bolo tam 57,2 % Nemcov, pretože okolo toho, ako napríklad Blaufuss alebo Piargy, boli skoro na 100 % nemeckí.

Československej štátnej moci sa naskylo v roku 1927 príležitosť overiť si lojalitu svojich občanov k republike v súvislosti s takzvanou akciou lorda Rothermerea. Angličan lord Rothermere, majiteľ novickedarskej krenmice, v ktorom blázel revíziu hranice Československa obviňoval Maďarsku a žiadal pripojenie južnej pohranicnej oblasti Slovenska, obývanej prevážne maďarským obyvateľstvom, k Maďarsku. Tento článok naznačujúce zväzok veľké pobúrzenie v ČSR. Naopak v Maďarsku oživil nádej na prirátavritie strateného územia. Tento názor lorda Rothermerea nebol v Anglicku ojedinelý. Všeobecne sa v tomto období vedelo, že Anglicko je k zmene hraníc, ktoré

boli utvorené po 1. svetovej vojne, menej prístupné ako iné mocnosti Európy. V reakcii na tento článok sa na verej. ČSR objavili osoby, ktoré zhlali podpis pod petíciu v prevážne maďarských obciach. Hárky petície boli v maďarskej a zneli: „Maďari žijúci na Slovensku, ktorí ste odtrhnutí od materkej vlasti (npslo sa Maďarsko) a vyhodniť predkľatú postulu, a Všem konverci! Chcete sa dostať späť k materkej vlasti a chcete, aby Váš opäť navrátil Maďarsko? Ak áno, nemejteja a pripojte sa kácii anglického lorda. Ukáže, že je kľam všetko čo robí česť vláda v akcii proti lordovi Rothermereovi, lebo fy se na navrátil Maďarsko a tým chce aj zrušiť. Nech podpisu každý Maďar.“

Československej štátnej orgány samozrejme nezapli nečinite a pripravili sa na protiakciu. Zbierať podpisy pod borevedenie akcie boli zatknutí a vyletovaní ako podporovateli protištátnej akcie lorda Rothermerea. Na mesiacé a župou úrady sa posielali zoznamy obcí, ktoré boli podrovné z podporovania anglického lorda. Napokon sa zvyzovalo, aby sa občania Slovenska, a to všetkých národností, vyjadrili za vernosť ČSR a proti spomínanému zahraničnému agentovi. Táto reakcia na táto výzvu sa v lomých mesiacoch roku 1927 konala na podporu republiky po celom Slovensku verejne zhromaždenia, ktorých bolo až do 250. Tiso výzva mala aj v Krenmici a jej okolí. Slovenskom domov sa 27. septembra 1927, a v tých nedelech, boli články o tom, že 25.9.1927 sa na pupat starostu Krenmice páni Horváth uskutočnilo v meste ľudové zhromaždenie, ktoré sa vyjadrilo proti akcii lorda Rothermerea. Okrem iného sa zúčastnili postavili za nemečnosť hraníc ČSR a vyjadrili vernosť republiky.

orgánu bolo dokonca povinné z bicykla zosadiť a ťažiť bicykel, pokiaľ nehode opäť vozovku vofná. Pri stretnutí s ťažiacim (či opäť postavil alebo idúcim) mal cyklista už z diaľky, z dostatočnej predĺžky a náhly upozorniť na svoj príchod zvoncom. Pri prejazde kľúčovite v obvode mesta bolo potrebné jasne signalizovať, ktorým smerom chce jazdec ďalej pokračovať. Cyklista samozrejme mohol kľúčovú zastaviť, prejsť na druhú stranu vozovky však mohol, iba ak bol dostatočne blízko pri mieste zastavenia. Pri prechádzaní z jednej ulice do druhej sa doprava zatiaľto vankajšim a doľava vnútorným oblúkom. Skupinovo alebo samostatne protiúchod vozidlom, cyklistom a jazdcom sa bolo potrebné včas a dostatočne vyhlásiť. Pokiaľ to nie pomery na ceste alebo nejaké iné okolnosti nedovoliť, nutné bolo zastaviť, zosadiť a počkať, kým sa cesta uvoľní. Aby sa však uľahčilo aj samotnému cyklistovi, mal v danom prípade ním rýchlosť a dostatočne sa mu vyhlásiť aj predchádzajúci vodič. Povolené bolo aj vzájomné predbeženie, v tom prípade mal cyklista zvýšiť rýchlosť a obchádzať iný dopravný prostriedok po pravej strane.

Po akustickom upozornení - zavonení sa predbežne bolo možné náhly vyhlásiť doľava tak, aby bol celý manéver bezpečný. Predbeženie bolo zakázané na zákružích, križovatkách, mostoch, v podbránkach, tuneloch a vlnách tam, kde bola zúžená vozovka. Ak cyklista zbadal, že vyplýva čoko, alebo by jeho prejazd okolo ťažko mal spôsobiť ich ohrozenie, bol povinný zosadiť a bicykla. V potrební mieri sa mal vyhlásiť aj predchádzajúcim ťažiacim vozidlom, pohrebnému alebo akýmkoľvek iným sprievodom, dvorným kolom, poľovním, poľným, záhradným ako aj knočinom vozom. Ak to podmienky nedovoliť, bolo nutné aj v tomto prípade na potrebnú čas zastaviť. Viac cyklistov mohlo ísť vedľa seba, iba, ak sa dovoľovali cesta a dopravné pomery, ak bola vozovka priľahlá, malo sa jazdiť, vyhývať a predbežiat iba po jednom.

Vyslovene zakázané bolo neporiadne bicyklovať, teda prevádzkovať rôznych „atraktív“ pri jazde na cestách. Zaujímavé a tak trochu ťažké sú paragrafy upravujúce vŕh cyklisty a psov. Ti nesmeli byť počas jazdy vedení popri bicykli na ťažne ani čomkoľvek inom. Takisto bolo zakázané aj huckanie psov na cyklistov. Ak sa pes rozbehol za bicyklom, bol jeho majiteľ (alebo akokoľvek iný pri psovi

príslušná osoba) povinný okamžite ho zavolať späť k sebe. Súťaž cyklistov či ich hromadné jazdy sa mohli konať iba na vyhovujúcich miestach či tratiach, vo vhodnom čase a len s povolením policajných úradov. Respektovať sa pri tom museli všetky všeobecné ako i miestne nariadenia a predpisy. Na druhej strane však mali cyklisti nárok na úradnú podporu a ochranu bez ohľadu na to, či cestujú bicyklovaním za záľubu alebo z praktických dôvodov. Okrem toho, že cyklisti museli rešpektovať všetky predpisy policajných úradov, boli povinní takisto na požiadanie zastaviť a pripadne sa i legitimovať. Ak by tak niekto nemohol či nechcel urobiť, musel nasledovať policajného úradníka na najbližšiu policajnú stanicu, pričom bicykel mohol iba ťažiť popri sebe. Všetky policajné úradníci mali poplatky zaŕbať sa na bicyklovanie, vyrubované miestnymi úradmi, mohli byť zavedené až po schválení Ministerstva vnútra. Záver nariadenia sa zaoberá prístupom a prevádzkou bicyklistov. Ak neboli poradení ubytovať tresty zákonu (1. zákony článok z roku 1890), mohli policajné úrady urobiť za prístupnú pokutu do 100 Kč.

V prípade opakovaného previnenia to bola pokuta do 200 korún so splatnosťou do 6 dní (k číslu naja. stá. v tom období 0,2 K, topánky 12 K). Prístupný nezletilých rieli osobitný zákon (§ 27 40. zákonného článku z roku 1879). Stupnica pokút za jednotlivé tresty upravená v § 8 Nariadenia Ministerstva vnútra č. 38347 z roku 1880. Zaujímavé je, že aj peniaze vybrané z pokút mali svoje prenéšenie úradu (§ 3 27. zákonného článku z roku 1892). Spomenuté nariadenie regulujúce bicyklovú dopravu bolo zaslané mestu Kremnici Miestnym výborom z Budapešti 3. júna 1897, účinnosť nadobudlo od 1. júla a nahradilo všetky doterajšie predpisy. Mesto sa malo postupne o tieto úradné úkony do praxe a dozrievanie.

Aj v Kremnici sa teda bicyklovanie etablovalo v priebehu 19. storočia. Vedeľuje už pomerne zložitý predpis týkajúci sa bicyklov, bicyklyanov, ako i samotných cyklistov sa do veľkej miery - čo je zaujímavé - podobajú tým dnešným. Aj to je dôkazom toho, že dnešní kremnickí cyklisti nadviažu na svojich dávnych predchodcov, a k tým, ktorí sa dalo napísať ešte veľa riadkov.

Daniel Kianička

Návšteva cisára Františka Lotrinského v Kremnici v roku 1751

Návšteva cisára Františka Lotrinského v Kremnici sa uskutočnila v dňoch 8. a 9. júna 1751. Jej priebeh sa podarilo zkonštruovať na základe viacerých prameňov, takže Vám kremnický rumár o nej prináša exkluzívnu reportáž.

Mesto sa na príchod panovníka pripravovalo už niekoľko mesiacov dopredu. Opravené boli cesty, mosty i domy. Mezi nimi aj radnica, na ktorú bol umiestnený obraz sv. Kataríny a mestský erb. Mesto bolo nanevo vyhlásené a pri Horní a Dolnej bráne boli postavené praporečky s kamennými štítnymi a mestskými erbami a figúrami. Na námestí bolo rozostavené lavie na drevených bielych a zelených stĺpoch. Svetlá boli aj na monumentálnej triumfálnej bráne, ktorá bola postavená pri františkánskom kláštore a jej výška dosahovala 12 sík (staťa bola okolo 1,8 m). Fontánu na námestí ozdobil novým vodotomom sochou Nepřina, ktorý mal v ruke trojuholník. Cesta od mincovne k Dolnej bráne bola olemovaná jedovými stromčekmi pospájanými dekoratívnymi motívami. Odstriehané boli aj všetky oku nebudované stavby a architektonické súčasti, ako napr. nepekne vŕhnuté pítaze a drevené krčnice na námestí, ktoré boli nahradené kamennými. Meřania a úradníci si dali ťu slávnostné obleky. Nezabudlo sa ani na príslušného uzneru. Opravené a ozdobené boli samozrejme aj banké a hutní prevádzky. Prípravy stáli mesto a komorský úrad niekoľko tisíc zlatých (napr. krava v tom období stála asi 10 zlatých). Pri príležitosti návštevy boli vyznamé aj veci pamäté nedáv.

Cisár František navštívil stredoslovenskú bankú obľav v dňoch 3. - 13. júna 1751. Podnetom k prehliadke bani boli hospodárske záujmy dvora, ale i osobná záľuba cisára v prírodných vedách. Večer 7. júna (pondelok) prišli z Banskej Štiavnice do Kremnice viaceri významní osobnosti, aby mohli na druhý deň slávnostne privítať panovníka v kremnických oblasti. Cisár vyrazil zo Štávnice ráno o 6 hodine. Počas jeho jazdy sa v Kremnici zhomáďli tuzemskí meřania a teľníci a ich ťať odšlia ťať panovníka k Dolnej Vá na hranice mesta. Bolo pred desiatou hodinou, keď predsmutné hlasy priniesli správu, že sa na vozoch približuje cisár so sprievodom. Odsledlo nato dorazil František Lotrinský na miesto stretnutia, kde ho privítal bankodajnícky hlavný komorský gróf Ignác Kempf z Angreutu a viacerí prítomní dostoňici. Šľachta a meřiantstvo, ktorí odpovedali a vysadli na svojho kola - žilva. Neprekážalo im ani trochu zadymené povetrie a chladný vietor. Celý sprievod aj s kavalieristami sa potom pohol smerom ku Kremnici, pričom sa cisár František jino zaujímalo o vŕhko na ťať. Na počesť panovníka zazneli aj všetky sahy z pokút a výstrelý z diel (jedna skupina bola umiestnená pri Horní Vá, druhá na Mestskom hrade).

Keď sprievod s panovníkom dorazil do Kremnice, vŕhlo ho tam veľké množstvo Vá - benci, meřania a rôni horáci. Ako prvé si cisár prezeľ huty, ktoré ťažli na južnom okraji mesta. Zosadil z koňa a peťi vŕstpi do areálu haly, kde ťažili pri ťaťach ťaťových a skutočnej peťi a v ťaťach striedreho haly odobšoval proces odšľavovania striebra (z obasob žilvy) od oľova. Obasob sa prevŕšľi, či si centov vŕha (zmes) obasobe 257 markov striebra (1 marka bola približne 245 g). Potom sa cisár odobšal so svojím jazdeckým sprievodom k Dolnej mestskému hradu. Tam ho privítali členovia mestského magistrátu a odobšali mu na ťaťach zavazovom vankúši položené symbolické kľúče do mesta. Hneď nato vŕstpi František Lotrinský do mesta, bolo okamiti peť dvanásť peť obedom. Na blavení námestí ho vŕhali meřania, banki, hutníci a ťeľníci a nástojní a roveľšľaci, ďalej ťaťaci, ťaťaci a cernovníci sa

zostáli aj vyslaní stredoslovenských banků, miest. Z hradskej diľny bolo vystrelené slávnostné salvy, jazda a peľiaci haly na bubnoch a trúbkach, v celom meste vŕšľali kostolné zvony, vŕšľi ťaťavy a vŕšľi prevŕšľali Vŕšľat! Cisár prešľel popod slávnostnú a zamešľil si mincovu. Tam ho privítal banká a ťeľní majster Anton Kiermský a kremnický hlavný farár opäť Michal Kiovsý, predstavencom permonika v kostýme bolo cisárovi Františkovi odobšovaných niekoľko zlatých hŕŕ (hrŕ).

V mincovni (alebo inak komorskom dome) si panovník prezrel minciarske prevádzky - ťaťobňu, rŕtovcu, zŕšľavňu striebra, laboratórium a raziareňku diľny. Potom sa ubytoval na prvom poschodí a nasledoval slávnostný obed. Pri príprku ťaťav vŕšľel z diel, pri stoloch sa vŕšľovalo a cisára obasoboval rŕchlar Matej Wiedisch a sporený Anton Kiermský. Na vŕšľovŕšľavŕšľi sa spomínajú vŕšľavy, ťaťe, ťaťe, hovŕšľie, bravčové mŕko, diŕny, rŕsy, maslo, chlieb, ťeľne, vino, pivu, rozol (líkŕ), ťať, kŕvu, ťaťolŕda, rŕže koreniny atď.

Popoludní okolo piatŕh hodiny sa uskutočnila prehliadka bani. Cisár s malým sprievodom (medzi jazdcami bol aj prezident viacslešnej Dverekej komory Kioňsepg Erby) vyšľel z mesta cez Hornú bránu a k baniam sa dostal cez Starú diľnu. Najpvi si prezrel povrchové ťaťy a odobšoval stroj pri ťaťach Anna. Od kostolŕa v. júna prešľel popri vŕšľbni vŕšľliu a ťaťach Rudolf a Panna Mária na druhú bankú peľu, tzv. zadný ťeň. Tam v ťeľvernom damasokovom boľato zdošenom obede ťaťali do Pŕasťer ťaťŕe a vŕšľbke približne 50 sík vlastnorúce kŕadivom odobšľo zo skŕly kus ťaťŕy rudy, ktorú si zobral so sebou. Pri návrate do mesta si panovník prezrel ešte stupy a nástojné prevádzky mincovne, ktoré mala umiestnené v tzv. Staré diľne. Do mesta opäť vŕšľli o 6 hodine vŕšľel, pričom ho ťaťalo rŕvnykŕ veľkolepé privítanie ako na obed. Po krátkom obasobu nasledovala večera, počas ktorú sa konal na námestí bankový sprievod s horiacimi lampami a hudbou. Slávnosť sa skončila asi po hodine a cisár sa odobŕal vŕšľ.

Počas nočl bolo nanevo vysŕšľené lampami a o meste boli rozostavené ťaťe. Ráno sa mal panovník zŕstŕniť bŕobolstvy vo františkánskom kláštore, avšak nakoniec sa, na skľamanie mnohých, rozhodol vŕšľoť si onsa vo farskom kostole na námestí. Tu sa začala niekoľko okolo piatŕh hodiny a po jej skončení došlo k slávnostnej rozšľšle a cernov. Panovník František Lotrinský opustil Kremnicu približne o 7 hodine a cestou cez Šľavu a Skľenú Teplícu sa vŕšľil do Banskej Štiavnice.

Daniel Kianička

Nové poznatky o kremnickom špitálskom kostole

Zašľavci sondážny priekum špitálskeho kostola, ktorý začal v lete r. 2000 exteriérom veže a interiérom kostola a pokračoval v lete r. 2001 exteriérom lože a sakristie, bol zameryaný predovšetkým na záchranu odkvorených historických vnútorných omietok, zvyčajne najviac ohrozených počas stavebných prác.

Prostredníctvom priekumov, ktoré bývajú ľudmi často mylne vnímané len ako ďalšia byzantská predkážka, odhaľujeme množstvo dôležitých černej dosky, ktoré dokladajú bohatú historickú minulosť Kremnice. Základu väčšiu stavebnú úpravu kultúrnej pamiatky už v súčasnosti nemožno zodpovedne realizovať bez predchádzajúceho priekumu, ktorý nám umožňuje identifikovať rozsah zachovania jednotlivých historických vrstiev, ako aj utvoriť si základnú predstavu o jej stavebnom vývoji. Vzniká tak ucelený obraz o pôvodných stavebných konštrukciách (od muriv až po krov) a ich porovňovateľných úpravách (černé sú predovšetkým omietkové vrstvy s maľovanou výzdobou). Pri jeho podrobení a absencii nálezu v množstve prípadov nevedomosť alebo nedbanlivosť dôjsť k závažným stratám. Tému sme sa pokúsili predísť v prípade jednej z najstarších kremnických stavieb, ktorá v sebe dosiaľ skrýva množstvo originálnych stavebných prvkov, ktoré sú náležne reštaurované konzervovaných a zachovaných pod vrstvou novor omietky či nových výpenných náterov.

Spolu s pozoruhodnými nálezi vďaka nim sa najstaršej identifikovanej časovej vrstve (vyčleďme z predpokladu, že hmotu špitálskeho kostola vznikla v 14. storočí v rámci jednej stavebnej etapy) sa sčítajú aj odlišnosti o variabilite dekoratívnych povrchových úprav objavených portálov sa začali formovať aj hypotézy o funkcii jednotlivých, doposiaľ známych i novoobjavených priestorov kostola, ktoré uvedenie krátkym historickým exkurzom.

Kostol sv. Alžbety, tzv. špitálsky kostol, svojou južnou stranou sa prímkyňuje k pôvodnému mestskému špitalu, bol postavený v 80-tych až 90-tych r. 14. stor. na južnej hranici stredovekého intramuralu mesta, kde sa nachádzal vtedajší park na farskom kostole zasvätenom Panne Márii na rítku a zámockom kostole sv. Kataríny. S jeho stavbou sa maľovanou kresťanstvom začalo až po vzniku špitalu r. 1380 (súčasťou hospodárstva založeného kremnickým komesom Jofhelimom Czarczom, majiteľom mesta, Špitál bol určený na poskytnutie chudobu a starých komesom. Fundácia kostola bola poimenovaná darom Ladová 1., keďže ani kremnický komes ani mesto nestáli financovaním stavby, a tak dal posvitiť r. 1382 špitalu do držby kráľovského dieťaťa Liget (Veterník). Mnohí meštiani nasledovali príklad panovníka a venovali vo svojich testamentoch špitalu časť majetku.

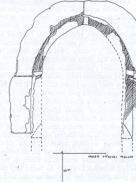
Do najstaršieho známeho časového obdobia bola arela možné zaradiť nálež podlažnej vrstvy v IZ ríhu lože (pod vstovami barokových podláh). Pravdepodobne sčítajú predpokladom pôvodnou nálezovú právu dvojice term protifašistických gótskych portálov situovaných na južnej a severnej strane, pričom existencia druhého zamurovaného severného portálu bola pred priekumom nezistena (dnes konzervovaná pod novor omietkou). Ide o keramickú dlažbu z päťnásť celých ukladajúcich do pravidelnej osnovy.

V presbytériu sú spomenutá tehlová dlažba nepokrytá, ale v rámci tu najstaršej zachovanej dlažby (datovaná len rámcovo do 2. pol. 18. až 2. pol. 19. storočia) vykladajúca z kamenných monolitov nad detritickou z krovými pozostatkami, bola nájsť z profila srovnateľne len čiastočne vytvárajúca gótska náhrobná doska z čierneho mramoru a nápisom "NICOLAI ZAUM(B). S.C.T. EGIDI". Druhotné ukladanie dosky v novej podlažnej vrstve nemožno vyhodnotiť z pohľadu jej pôvodnej situácie, pričom v tejto súvislosti je zaujímavá aj nálež gótskej seďilky so segmentovým základkom v jej bezprostrednej blízkosti na južnej strane presbytéria. Po dôkladnejšom archívnom priekume a odlyti

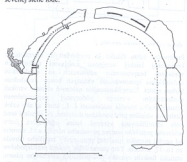

celého nápisu náhrobnej dosky sa azda potvrdí hypotéza o prietom patronálnom vplyve benediktínskeho kláštora v Hrádkom Beňadiku na kremnický špitálsky kostol. Pochovanie zánepru kláštora sv. Egídia na čestnom mieste pod seďilmi by mohlo upozorňovať na minimálne symbolický záber benediktínov pri liturgických obradoch v kostole. Nasledné predpoklady zároveň umožňujú reinterpretovať výklad o tzv. Czarczovskom erbe v zverení nad západnou tržnicou a označí ho všeobecne ako benediktínsky rádrový znak, ktorého umiestnenie nad predpokladanou gótskou západnou tržnicou by zároveň mohlo prímly priamy výraz o jej reprezentatívnom alebo azda aj liturgickom účelku v podobe prímlyho označenia.

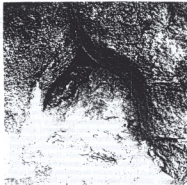
Nový pohľad na priestorové usporiadanie kostola nám priniesla sondáž oboch bočných stien lože so známym vstupom do sakristie a portálom odevníckej lože do novšie upravovanej južnej kaplnky. Vo výklove úrovni zodpovedajúcej druhému podlažiu dosiaľ nepreskúmaného objektu špitala bol na južnej strane lože v hmoty gótskeho muriva odhalený prímly monumentálny polkruhový oblúk bez opracovaných kamenných ostien, ktorý pôvodne umožňoval chudobným cestovať treťou kľúčovou špitálskou odtiaľto sa na bohoslužbu priamo z objektu kostola. Zaujímavá je predovšetkým súvislosť tohto nálezu s prímlymi objavmi na protifašistickom nálezu. Na jej západnej časti v priestore vymedzenom západným oknom a vstupným portálom do sakristie bol odhalený ďalší portál (sekundárne zamurovaný a zapuzorený v teréne), ktorý mohol súvisieť s treťou pôvodnou tehlovou podlažou.

Na povrchu kamňa sa nachádzali zvyšky výpenného náteru s čiernou monochromií a zvyškami prietných bielych pásov ohraničených rýznymi linkami. Celkový vzhľad tejto výzdoby možno hypoteticky rekonštruovať podľa nálezu na vedľajšom, v podstate identickým vstupnom portáli do sakristie. Nie je vylúčené, že v oboch prípadoch bola na portáloch použitá identická výzdoba, ktorá podľa spomenutých nálezných stien má byť v oboch podobu priebežného lemujúceho lizivného kvádru. Zaujímavé je, že oboja portály do sakristie je zrejme, v prípade predložbe otvorených niekoľko otázk. Zamurovaný severný portál mohol pôvodne sprístupňovať jednolodnú z exteriéru ako vstupný portál, avšak počas sondáže exteriérov severnej fasády nebol v súvislosti murive (ktoré tu mohlo byť aj druhotnou primárouvo plentou) na predpokladanom mieste nájsť. Problémotickou sa ukázala hypotéza o jeho funkcii ako vstupu na schodiskú výstup z lože v tržnicu severného múru do novoobjavených miestností na druhom podlaží sakristie. K odhaleniu tohto nového, dnes len čiastočne zachovaného priestoru nás priviedol nálež monumentálneho otvoru na severnej strane v interiéri lože vo výklove II. podlaží nad vstupným portálom do sakristie, ktorý bol sprvíto interpretovaný ako okno a po odstránení zamurovanej identifikovanej ako portál otvárajúci sa do priestrannej miestnosti situovanej nad sakristiou. Polkruhový okenný otvor so zachovanou maľovanou mramorovou výzdobou azda mohlo byť do súvislosti s výzdobou dvojice o podlaží nižšie situovaných portálov na severnej strane lože.

Väčšie sa spíť ku samotnej miestnosti nad sakristiou. Tento doteraz nezdaný priestor je dnes súčasťou podlažia sakristie s provizórnou polkruhovou strieškou, ktorá svojím riešením už nerespektuje pôvodné podstatné náročné gótske dvojpodlažné konceptu (jednopodlažné sakristie s polkruhovou strieškou možno sledovať už na barokových vedľajších kremnických. Na západnej strane je umiestnená v pomere úzky druhotný zamurovaný portál, ktorého vyčistenie bolo nájsť v južnej exteriérovej fasáde sakristie. Čiže priestor mohol byť sprístupnený predovšetkým dreveným schodiskom so samostatným vstupom z exteriéru. Jeho presvetlenie mohlo byť zabezpečené gótskym oknom, ktorého zvyšky práveho ostien sa našli na východnej strane. O pôvodnom zaklení a podlahe priestoru nemožno výslovne nie exaktne. Problémotické je aj vyčistenie vstupného portálu do lože, kde mohla byť v podlahe alebo na konzolách v murive severnej strane ukotvená tržnica. Stop po takomto riešení sa nám zatiaľ nepodarilo nájsť. Nálež východné orientované okno v interiéri na druhom podlaží sakristie bol v júni 2001 sondážou exteriéru depňtý o ďalšie gótske okno spíť sa jej východnej fasáde. Pôvodne číže fragmente zachované okno so skosenou hranou ostien a základkom tvaru osleho chrbta je dnes súčasťou severného ostien druhote rozšíreného otvoru na prvom podlaží sakristie.

Výskum, ktorý trval dve letné sezóny a predchádzal stavebným úpravám interiéru a exteriéru kostola doplnil predstavu o vzhľade objektu v gótskej etape. Sondážou potvrdil aj predpoklad jeho existencie bez veže až do barokovej prestavby, kedy bola prístavaná k jeho západnej fasáde (so tmavým) aj zásepte gótskeho ako renesančného úpravu jeho ukončenia a dekoratívneho lemu na II. podlaží, prístupný z empory). Dnes už môžeme s istotou povedať, aká bola úroveň a podoba pôvodnej podlažia čiastočne dosiaľ jstievajúce, do doteraz priestor presbytéria (sekundárne zamurovaná seďilka) a lože (dvojica portálov na severnej strane), ktoré súvisia s náročnéjšou koncepciou dvojpodlažnej sakristie. Odtiaľ funkcia miestnosti so samostatným vstupom na II. podlaží sakristie ostáva otvorená. S ohľadom na kvalitu prevedenia tvarových línií žánru a maľovanou výzdobou možno predpokladať, ktor reprezentatívne využili, napríklad ako súkromé oratórium významného meštianskeho domáca.

Dispozície ide o jednoduchú jednolodnú s dvoma krížovými rebrovními kľúčmi dosahujúci na bledé alebo vegetatívne ornamentiku členenú hubovito povinné konzoly, ktoré uzaviera polygonálne presbytérium. Vo vstupu kľúčmi nad terajou západnou tržnicou je umiestnený reálny trž v výzdohu v podlaží prímlych kľúčmi, ktorých býva zvyčajne interpretovaná ako erb kremnických fundátorov – Czarczovcov. K severnej strane jednolodna bola prístavaná sakristia tržecového pôdorysu zaklenújúca v spodnej časti do zaklenutého brany kľúčmi. Jednotelne je prímlym do západnej strany cez podlažie, kde sa na východnej strane nachádza pôvodne exteriérový monumentálny kľúčny vstupný portál s priebežnou profiláciou v podobe trojice masívnych prímly zaklenújúca v spodnej časti do zaklenutého brany kľúčmi. Priekum exteriérových fasád západnej veže jednolodne potvrdil predpoklad o jej novovekom pôvode, pričom ku stredovekému korpusu kostola mohla byť v terajšej lože prístavaná až niekedy začiatkom 18. storočia. V prospech toho zistenia pravdepodobne hovoria aj nové stavebné gótske okno na západnej strane lože, ktoré hoci sa pôvodne otváralo na čelnej západnej fasáde, je dnes zamurované na východnej strane interiéru veže. Okno s druhotnou vytvorenou segmentovým zaklením a novoobjavenou maľovanou výzdobou z okna zo 16. storočia, pravdepodobne osvetľovalo západnú tržnicu, ktorú existenciu v gótskej fáze môžeme zatiaľ len predpokladať.

Kamienky z mozaiky (rubrika historických zaujímavostí)

Spoločenský život mesta Kremnice v 19. storočí

Velmi čulým obdobím v rámci spoločenského života bolo v Kremnici 19. storočie, kedy sa v meste do značnej miery rozvinulo rozmanité spoločenské životy. Tak napríklad v roku 1844 tu vzniklo Kasino, ktorého cieľom bolo čistiť novín a časopisov, hrať bilardu, kariet, šachu, domina, dianie atď. Spoloč prešiel viacerými organizáciami zmenami a mal i rôzne názvy, existoval však ešte aj v 40. rokoch minulého storočia. K významným obdobiam v dejinách Kasina patrili predm. 60, 70, rokov 19. storočia. Z tohto obdobia sa v kremnickom archíve zachovala veľmi zaujímavá rukopisná pamiatka, tzv. *Sampfbuch* (v preklade niečo ako Kniha mozarín). K ťažkým členením Kasina v podstate boli iba príslušníci vyššej spoločenskej triedy, predm. v *Sampfbuch* dokladom humoristického založenia obyvateľov mesta Kremnice a jeho umorila. Kniha obsahuje rôzne veselé a satirické zápisky. Jednotlivé básničky, dramatické dialógy a perhody majú alegorický a mystifikálny rozmer. Zaujímavé je, že všetci autori mali krycie meno, ktoré sa viazali na spomiatku terzin Samf, a to na odv. Bažiného kraja (*Sampfbuch*) atď. v tzv. Mozarínových vtipoch (*Sampfbücher*). Kniha je aj zaujímavá a bohato ilustrovaná vlastnými kresbami.

Kniha mozarín je písaná v nemeckom jazyku, ale nachádza sa v nej aj nasledujúca zaujímavá slovenská básnička, ktorú autorom je tzv. Kampfhahn (teda Bojovník kohút), vlastným menom Knežovič (v nemeckom prepise Knašovič):

*Hurra! Bratia! Chýrme sa pohádať
Píse na vlnu och Gombira,
Píse tu žitú nebu odruva -
Som pivo! som sa švársna dievčena.*

*Sampfbuch mozarín: je naše heľo!
Kto chce slávne žiť - stane modrú nást!
Už keď sme v „sompfe“ - treba nám veselo -
A to je myslím pivo! pohár.*

*Tak pivo bratia - pivo do rúna
Zakupuje starosť, mladost' sa chce žiť -
Já som - jak ríman vravi, len malá „rana“ -
No keď držím sa toho: len vždy piti!*

Významný kremnický rodák

25. 10. 1669 sa v Kremnici narodil *teológ a spisovateľ Martin Chladný* (latinsky Chladenius). Jeho otcom bol náboženský spisovateľ Juraj Chladný (nariadený v Španej Doline), ktorý bol od roku 1667 evanjelickým farárom na Kremnických Baniach. Matka sa volala Katarína a jej rodné meno bolo Clementova. Počas náboženského prenasledovania odišiel v roku 1674 rodinka so synom do Górtina. Od roku 1688 študoval Martin Chladný filozofiu a teológiu na slávnej nemeckej univerzite vo Wittenbergu, v roku 1704 získal licenciáciu teológie, teda akademickú hodnosť. Pôsobil v Drážďanoch, od roku 1695 v Ubigau, neskôr sa stal farárom a superintendantom (vyššiu cirkevnú hodnosť) v Jesene. Od roku 1710 prednádal teológiu na univerzite vo Wittenbergu, v roku 1719 sa stal predpítom. Zomrel vo Wittenbergu v roku 1725. Martin Chladný je autorom asi 70 latinských a nemeckých náboženských spisov, dielčiek atď. dielčiek. *Velmi zaujímavé je, že je po nom pomenovaný jeden z kráterov na Mesiari.*

Stredoveký kremnický most

Prvodná kamenná osada Cerechnýchbata ako najstaršie hospodárske centrum mesta Kremnice ležala pod vchodom Revolta v oblasti tzv. Staré Streky a Novej doliny. Tam bolo umiestnené aj najstaršie mincovňa a komorský dvor. Uvedená oblasť - v stredovekých listinách označujú ako dolina Colner. Porad potok pretekajúci týmto hospodárskym a sídelným centrom bol postavený most, ktorý spájal baniské polia pod vchodom Jarabica a Štúri s banískymi mlynmí, hutami a stupami v dolinách Colner a Soler (Zvolenská dolina). Uvedený most sa *prvýkrát spomína v listine z 10. júla 1794, a existuje dodnes*. Ide o unikátny doklad stredovekých dejín a gotickej architektúry. Most sa nachádza v súseďstve bývalého Kremnického kultúrneho domu a žiaľ o jeho existencii sa v podstate vôbec neverí, stojí úplne nepovimstý (prekvapivo asfalten) a zabudutý.

Pivo v dejinách Kremnice

Pivo sa v Kremnici varilo už v stredoveku. Bohatí obyvateľi gotických sieľových domov na námestí tzv. Ringbäteru v nich opíjavo pivo, okrem toho mal richtár a členovia mestských rad - tzv. priateli od panovníka pivo varí! bielo pivo (prosenná) a predmáť ho vo výčapoch mešťanom. Spomenutí vysiada udeľ kremnickým mešťanom kráľ Zigmund Luxemburský v roku 1396. Od 16. storočia existoval v Kremnici krem metský rad aj ďalší kolektívny spravý orgán tzv. volený obec. Z tej časti bol volený správcova a dozorcova nad mestským majetkom, v jeho rámci aj nad mestským pivovarom (Brühauser). Pivovar existoval v Kremnici aj v nasledujúcich storočiach. Stával vo Zvolenskej doline pri materskej škole na Angyalovej ulici, ešte aj dnes sa hovorí v jeho objektoch „do pivovaru“.

V prameňoch sa dochoval aj celý úťah o název - „zmaček“ kremnického piva. Podľa tzv. Dejín kremnických bratráčikov (uložených na R. k. farskom úrade v Kremnici) pochádzajúci z polovice 18. storočia sa tunajšie pivo nazývalo *Pymnig Biter* (v preklade farnýv piv). Kremnický mestský pivovar (Cereviarska officia, ľudovo nazývaný bratarium) sa nachádzal vo Zvolenskej ulici (Zolienais brata) a dochádzky z varenia piva plynuli do mestských kasý, čímli v tomto období až 1000 zlatých ročne.

Vianočné zvyky v Kremnici a okolí

V čase blížiacich sa Vianoc bude určite zaujímavé povedať si čto-aj o tradičných kremnických vianočných zvykoch. Ponižame Vám pohľadniatie sa za staršími obyčijami kremnického nemeckého i slovenského obyvateľstva, a to na príklade dejín Kremnické Bane (Johannesberg, Pargy) a Nevoľná. Druhá menovaná obec síce v minulosti priamo nepatrila do kremnického mestského obvodu, ale s ním, ako aj so samotným mestom priamo súvisela. Okrem toho zvyky na Nevoľnava v Dolnej a Hornej Vsi, ležiaci priamo pod Kremnicou, sa veľmi podobali a dochádzalo k vzájomnému ovplyvňovaniu.

Na Kremnických Baniach prechádzali štedrovčerní pripravy už od rána. Najstaršie dievčena v rodine uplatňovali zby, ete pripravovali jaskýľka a mama sa starala o stromček. Matka deti sa ešte mohli sánkovať, nezdržiavali sa však ďaleko od doma, keďže tam sa piekli makové a lekvárové rožky a tvarohové koláče. Na obed sa podávala kyslá polievka s šošovicou. Po obed sa celá rodina starostlivo vylúpala v dieľi postavenej v kuchyni a vyobliekala sa do čistých nočných tričiek. Potom mama zakrútila vo veľkej izbe, kde sa tak bolo možné zohriať a kde otec postavil jaskýľky - Betlehem - s Máriou, Jozefom a Jeseňiakom v mužali, pastiermi, ovcami a v strede so slávnostnou nádobou a malým koryvkom krížom a zapáleným knôtom. Hneď nato deti ozdobili stromček, a to guľami, sánkami, hodvábnymi papierovými ružičkami, zvienkami a „anjeličkými kadeňami“.

Večer *Ježiško* (Jeseňník) priniesli na ovesnom okno darčeky a zavazovali zvončekom. Všetci sa zhromaždili pri stromčeku, pomodlili sa a potom si si prezleli darčeky. Dievčatá približne do 8 rokov dostávali správdia preceľavajú babku. Chlapci mohli dostať vyzreďavajú konka so zigrapom, poprápde vo výšlom veku malú Jeseňnicu. Všetci deti boli obdarovávaní občerstvom, ale niekedy len niekoľkými školskými pomôckami alebo jablčkom, v ktorom bola zastrčená koruna. Deti sa potom mohli hrať a mama sa ešte postarala o dobytky, ktorým dostal okrem obruku aj za vliečko, čo malo byť na štedrovčernom stole a tzv. povinné želiny, ktoré sa uchovávali v domácnosti od dá Panny Márie - niekoľko vetvičiek dala matka aj do domu. Nasledovala vianočná večera. Na prestreť stla sa položil peceň chleba, pod ktorý sa zastrelili peniazte, to malo dom priniesť bohosť v ďalšom roku. Na stole bol okrem toho aj zemiak, oplýtky, med, orechy, jablka a nakrájané pečivo. Pred samotným jedlom sa rodina pomodlila a zaspievala jednu zo starých vianočných píesní. Otec potom rozkázal nať dohora, potom sa namočili do horúcho sánka a preceľni, nakoniec sa ponývali tvarohom a poliali mztupným hneďm maslom. Chlapci, ktorí bol pastierom, nesmeli skôr ako ostatní vstať od stola, to malo zabezpečiť ochranu dobytka pri paľi v ďalšom roku. Po večeri sa spievali vianočné píesne, pričom chlapci plí pálenku (Schmarg) a deti školské ružičky a kľúčiky. Spievať a hrať na nástragoch sa začalo aj vonku, približni a zmali sa priťom aj navštevovali. Okolo pol deviatej sa ľudia vybrali na polnočné omšu do mariánskeho kostolíka. Po návrate domov rodina ešte chvíľu pobudla pri stromčeku a potom sa išlo spať.

Jedna z vianočných píesní na Kremnických Baniach v preklade:

*Pekné dieťaťo čistej Panny
v malúni pre nás narodilo sa,
aby sme neboli stratení.*

*Tam v Betleheme svdiť:
ako na slane leťi v plienočkách
dieťa Ježiška, veselšie sa!*

*Chce sa nám šdiť, a jaseňm hlazom
mzticľovať: pekni píesne zavspievaj,
od radosti zvoníť, oslavovať.*

*Tebe hraj, ó Panno chladná, česť a ácta,
bránava vďaka! Nech Ťi je prijemná,
ó síle Jeseňniaku, naša píesne!*

Na Nový rok sa robila vysiavka domov, čo sa označovalo ako koloba (koloba prechádzajúca po slovenčine). Faraš sa vianočnými pomôckami pokropili dom svätého vedomu, za čo dostali peniazte. Potom rodina pobozkala kruciť a rodičia a dospeli deti dostali obrázok a menšie dieťačky prstenok. Modzým kantor napísal na dvere text: Gulpur - Melichar - Balazar. Počas koloby sa vonku spievalo a deti chodili približným vlnovám do nového roku:

*Vinšujem Vám šťastný nový rok
a keďže si to želám, aj sa tak stane.
Vinšujem Vám záhy zot!
na každom rohu pečeni viano,
v strede štata vina,
ktoré Vám naliavajú Traja králi.*

Remény

Na Naveňas pred štedrovečernou večerou vzal gauda svietnik so svietnikom a odobral sa do maľate dať krasnú cesnák, opiekanec a oplátky, ktoré si niesol v slamienke, na maľati pritom urobil s cesnakom kríž. To mohli vykonať len chlapi, pretože ak by to urobila žena, znamenalo by to neľstosť. Pri samotnej večeri boli v izbe prítomní aj psi, ktorí dostali štedrú večeru a strúčik cesnaku (v prípade odmietania boli zabalený do slaniny), aby boli zjední (zlostní). Potom gauda vyhodil psa von oknom, ak pritom zabrechal, znamenalo to, že bude z neho dobrý strážnik.

Obecný pastier až pred večerou začal chodiť po domoch vinšovať, aby mali gazdovia v nasledujúcom roku veľa siera a dobrú úrodu. Pastier a jeho pomocník priniesli do kaľdeho domu aj zvážok prútov, z ktorých si gazdina vytiahla zásterou 2 - 4 kusy. S nimi potom vyšívala svoje deti a pastiera, aby v lete pri pasiení nezapal. Pastier za všetko dostal koláč a výpír. Aby sa neopil, zlieval mu jeho pomocník palenku do fľaše, ktorú nosil v košíku. Spomenuté prúty gazdina uchovával v maľati alebo v izbe pod hradu. Na jar potom, keď sa prvýkrát vyháňal dobytok na pásu, zapichli ich do hnoja, aby sa dobytok držal poltrnade. Po troch dňoch ich zahodili.

Ak si gazdina na Štedrý deň zabudla ráno preobliecť košeľu, znamenalo to, že bude maľ v budúcom roku dobrý mak. Večer gazdina dostieľa z nářina iverie (triesky) a dála ho pod stôl, aby mala mnoho kurenie.

Dievčatá hýžli od Lucie do Štedrého večera do jahľok. Pri štedrovečernom zvonení vyšli potom von na ulicu. Ktočto munda prvého uvideli, také mal maľ ich žením meno. Dievčence chodievali aj brávať drevo do drevnice. Tam si nabrali do náručia polienka, ktoré nepreopätavali. Ak dostali do kuchyne päťpr počet, znamenalo to, že sa do roka vydája. Inak mali zostať slobodné.

Pri spomenutom štedrovečernom zvonení, chodievali ľudia vonku triasť stromy, aby mali v nasledujúcom roku dostatok ovocia. Prišli hrubé stromy, ktorými nemohli potriať rukami, obklozovali povrietkami (govrazmi). Na druhý deň, na sviatok Božieho narodenia, chodievali chlapi zaväzu ráno vinšovať príbuzným k šastlivé sviatky, za čo dostávali peniaze:

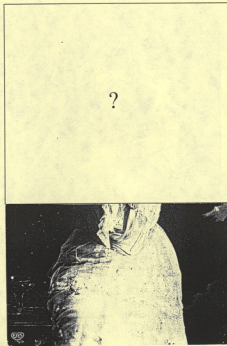
*Vinšujem Vám tieto nastávajúce sviatky,
narodenia Krista Pána, svätého Štefana,
aby Vám dal Pán Boh zdravie,
hojné božské požehnanie a všetko dobré,
čo si od neho žiadate.
Pochválen Pán Ježiš Kristus.*

Daniel Kianička

Asanácie kremnických historických objektov

domy za hradbami pri Dolnej bráne, bitúnok na Dolnej ulici a zástavba na mieste dnešnej cesty oproti autobusovej stanici

Kremnica, adresa: 12 696, e-mail: daniel.kianička@kremnica.sk Všetky pripomienky su vítane! Ak máte záujem prispieť na výrobu ďalších čísel časopisu, pošlite Vás do stredovekého kremnického medzibránia, kde sa nachádza pobočka VUB - číslo nášho účtu je 1481324851/0200. Každý Váš príspevok pomôže, keďže združenie SOS - Kremnica je dobrovoľná nezisková organizácia. Ďakujeme!

Šírenie všetkých informácií uvedených v časopise sa doporučuje!
(za predpokladu uvedenia názvu časopisu a autora)

Na Nevoľnom pred štedrovečernou večerou vzal gazda svičku so svetníkom a odbral sa do maľute diaľ krvavín cesnak, opékance a oplácky, ktoré si niesol v slamienke, na maľati pritom urobil s cesnakom kríž. To mohli vykonať len chlapi, pretože ak by to urobila žena, znamenalo by to nešťastie. Pri samotnej večeri boli v izbe prítomní aj psi, ktorí dostali štedrú večeru a strúchlí cesnaku (v prípade odmietania bol zabalený do slaniny), aby boli zdieľni (zľstní). Potom gazda vyhodil psa von oknom znamenalo to, že bude z neho dobrý Obecný pastier už pred večerou vinlovať, aby mali gazdovia v rú a dobrú úrodu. Pastier a jeho por domu aj zvčiek prúťov, z ktorých 2 - 4 kusy. S nimi potom vyšiel v lete pri pasení nezapať. Pastie vyptí. Aby sa neopli, zlieval mu fľafe, ktorú nosil v košíku. S uschovala v maľati alebo v izbe keď sa prevýrte vyháňal dobytok hnoja, aby sa dobytok držal poľa zahodili.

Ak si gazdini na Štedrý c košeľu, znamenalo to, že bude n maľ. Večer gazdini doniesla z nui po stoli, aby mala mnoho kureníc

Dievčatá hrýzli od Lucie do Štedrého večera do jablók. Pri štedrovečernom zvození vyšli potom von na ulicu. Klárčho maľu preho videli, také mal maľ ich ženích meno. Dievčence chodievali aj brávať drevu do drevmu. Tam si nabrali do náročia polienka, ktoré nepreophtávali. Ak doniesli do kuchyne plány počat, znamenalo to, že sa do roka vydajú. Inak mali zostať slobodní.

Pri spomínanom štedrovečernom rannom chodievali fľafa

Šťastný nový rok! novoročná pohľadnica z roku 1907

Asanácie kremnických historických objektov

domy za hradbami pri Dolnej bráne, bitúnok na Dolnej ulici a zástavba na mieste dnešnej cesty oproti autobusovej stanici

kremnický rumaj

vydáva Občianske združenie Spojme občianske sily - SOS - Kremnica, **adresa:** Štefánikovo námestie 10/19, 967 01 Kremnica, tel.: 045/6742 696, e-mail: daniel.kianicka@nba.sk Všetky pripomienky sú vítané! Ak máte záujem prispieť na výrobu ďalších čísel časopisu, pozývame Vás do stredovekého kremnického mestského múzeja, kde sa nachádza pobočka VÚB - číslo nášho účtu je 1481324851/0200. Každý Váš príspevok pomôže, keďže združenie SOS - Kremnica je dobrovoľná nezisková organizácia. **Dakujeme!**

Šírenie všetkých informácií uvedených v časopise sa **doporučuje!**
(za predpokladu uvedenia názvu časopisu a autora)

✕ — Najstaršie samostatné vyobrazenie Dolnej brány v Kremnici. Vzniklo niekedy v rokoch 1835 – 1836, kedy podnikol po Uhorsku a Sedmohradsku poznávaciu cestu anglický lekár a cestovateľ J. Paget. So sebou mal aj kresliča G. E. Heringa (1805 – 1879, študoval na výtvarnej akadémii v Mníchove, potom v Ríme a Benátkach), ktorý je autorom kulisovanej kresby kremnickej Dolnej brány. Po návrate do Anglicka vznikla o ceste kniha a obrazový album. V nich síce kremnická brána vyobrazená nie je, jej kresba však veľmi pravdepodobne vznikla počas uvedenej expedície. Podľa Heringovej kresby potom urobil v Anglicku litografiu J. B. Pyne, ktorá mala asi charakter samostatného výtvarného diela. Du samotnej Kremnice sa dostal litografický list pravdepodobne síť ako rokov po jeho vzniku. Obrázok je dnes uložený v kremnickom múzeu, jeho rozmery sú 275x380 mm. Kúpený bol za 2 britské libry od A. Berthela z East Molesey v Anglicku 19. apríla 1926. Na litografii je vyobrazených viacero pre Kremničianov pozoruhodných vecí. Napr. pred Dolnou bránou postavené prochievce, ktoré vzniklo ešte počas návštevy cisára Františka Ladislava v Kremnici v roku 1751 alebo časť veží kremnického monumentálneho farského kostola, ktorý stál na kremnickom námestí. Z etnologického hľadiska je zaujímavé aj oblečenie jednotlivých ľudí, pravdepodobne z blízkeho okolia Kremnice (Paget a Hering sa počas svojej výskumnej cesty zameriavali na vidiecke obyvateľstvo).

kremnický rumaj

historicko-spoločenský občasník

ročník I. číslo 1
december 2001
z d a r m a

rumaj

malý nezbedný krikľuň a šibal,
ktorý túži vedieť o minulosti viac a viac a dáva to aj poriadne najavo